Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING KASBIY-KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING MAZMUN-MOHIYATI VA TARKIBIY-FUNKSIONAL TAHLILI

Nuridinova Maftunaxon Baxromjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti, tadqiqotchi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23262092

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarning kasbiy-kommunikativ kompetentligi tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy komponentlari va funksional xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida kompetentlik tushunchasiga doir turli ilmiy-pedagogik yondashuvlar tizimlashtirilib, kasbiy-kommunikativ kompetentlikning lingvistik, nutqiy (diskursiv), ijtimoiy-madaniy, strategik va kasbiy-pedagogik komponentlari ajratib ko‘rsatilgan hamda ularning o‘zaro uzviy bog‘liqligi asoslab berilgan. Shuningdek, mazkur kompetentlikning bo‘lajak pedagog faoliyatidagi axborot-kommunikativ, tarbiyaviy-ta‘sir etuvchi, tashkiliy-boshqaruv va reflektiv-baholash funksiyalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash tizimida kasbiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

KALIT SO‘ZLAR: kasbiy-kommunikativ kompetentlik, bo‘lajak pedagog, kommunikativ ko‘nikma, tarkibiy komponent, funksional xususiyat, pedagogik muloqot, kompetentlik yondashuvi.

KIRISH

Zamonaviy ta‘lim tizimini isloh qilish sharoitida pedagog kadrlar tayyorlash sifatiga qo‘yiladigan talablar tubdan yangilanmoqda. Pedagogik faoliyatning o‘zagini o‘quvchi, ota-ona va hamkasblar bilan samarali muloqot tashkil etishi bois, bo‘lajak pedagoglarda kasbiy-kommunikativ kompetentlikni yuksak darajada shakllantirish dolzarb pedagogik-ijtimoiy vazifaga aylanmoqda. Oliy ta‘lim muassasalarida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog kadrlarning nafaqat fan sohasidagi bilim va ko‘nikmalarini, balki ularning muloqot madaniyati, nutq texnikasi va kommunikativ strategiyalarni egallash darajasini ham belgilovchi omilga aylandi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, kasbiy-kommunikativ kompetentlik tushunchasi pedagogika fanida turlicha talqin etiladi, uning tarkibiy tuzilishi va funksional xususiyatlari borasida yagona ilmiy-metodologik yondashuv shakllanmagan. Bu esa mazkur kompetentlikni rivojlantirish metodikasini ishlab chiqishda nazariy asoslarni aniqlashtirishni taqozo etadi.

Tadqiqotning maqsadi — bo‘lajak pedagoglarning kasbiy-kommunikativ kompetentligi tushunchasining mazmun-mohiyatini ochib berish, uning tarkibiy komponentlari va funksional xususiyatlarini ilmiy-nazariy jihatdan tizimlashtirishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: kompetentlik va kommunikativ kompetentlik tushunchalariga doir ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish; kasbiy-kommunikativ kompetentlikning tarkibiy komponentlarini aniqlash va tavsiflash; ushbu kompetentlikning bo‘lajak pedagog faoliyatidagi funksional xususiyatlarini ochib berish.

TADQIQOT METODLARI

Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik va lingvodidaktik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, sintez, umumlashtirish, tizimli-strukturaviy yondashuv hamda qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Kasbiy-kommunikativ kompetentlik tushunchasiga doir mahalliy va xorijiy manbalar mazmuniy jihatdan qiyoslandi, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlanib, tizimlashtirilgan yagona tarkibiy model shaklida taqdim etildi.

NATIJALAR

1. Kasbiy-kommunikativ kompetentlik tushunchasining mazmun-mohiyati

“Kompetentlik” tushunchasi pedagogika fanida shaxsning muayyan faoliyat sohasida bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarni amaliyotda samarali qo‘llay olish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Kommunikativ kompetentlik esa nutqiy vositalar yordamida muloqot maqsadiga muvofiq o‘zaro ta‘sir o‘rnata olish qobiliyati sifatida belgilanadi. Ushbu tushunchaning ilmiy negizi lingvistika va sotsiolingvistika sohasidagi tadqiqotlarga borib taqaladi, xususan, nutqiy kompetentlikni faqat grammatik to‘g‘rilik bilan emas, balki nutqning ijtimoiy vaziyatga mosligi bilan ham bog‘liq holda tushunish g‘oyasi ilgari surilgan.

Kasbiy-kommunikativ kompetentlik esa yuqoridagi umumiy kommunikativ kompetentlikning kasbiy faoliyat kontekstidagi ko‘rinishi bo‘lib, bo‘lajak pedagogning o‘quv-tarbiyaviy jarayonda ta‘lim oluvchilar, ularning ota-onalari va kasbdoshlari bilan pedagogik maqsadga muvofiq, samarali va natijaviy muloqot qura olish qobiliyati, ko‘nikmasi va shaxsiy sifatlari majmuasi sifatida ta‘riflanadi. Bu kompetentlik nafaqat nutq madaniyati, balki pedagogik mahorat, empatiya, tinglash qobiliyati va vaziyatni tahlil qilish ko‘nikmalarini ham o‘z ichiga oladi.

2. Kasbiy-kommunikativ kompetentlikning tarkibiy komponentlari

O‘tkazilgan nazariy tahlil asosida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy-kommunikativ kompetentligi tarkibida quyidagi besh asosiy komponentni ajratish maqsadga muvofiq deb topildi (1-jadval):

Komponent	Mazmuni	Namoyon bo‘lish shakli
Lingvistik komponent	Ona tili va xorijiy til grammatikasi, leksikasi, uslubiyatini bilish, nutqiy vositalardan me‘yoriy foydalanish	Savodli, me‘yoriy nutq
Nutqiy (diskursiv) komponent	Fikrni izchil, mantiqiy va vaziyatga mos tarzda bayon eta olish, matn va dialog qura bilish	Ma‘ruza, tushuntirish, dialog
Ijtimoiy-madaniy komponent	Muloqot me‘yorlari, pedagogik odob, madaniyatlararo muloqot qoidalarini bilish	Auditoriya bilan ishlash odobi
Strategik komponent	Muloqotdagi to‘siqlarni bartaraf etish, muqobil usullardan foydalanish qobiliyati	Nizoli vaziyatni hal qilish
Kasbiy-pedagogik komponent	O‘quv-tarbiyaviy jarayonda kommunikativ vositalarni metodik maqsadga muvofiq	Interfaol dars, fikr-mulohaza

Komponent	Mazmuni	Namoyon bo‘lish shakli
	qo‘llash	

1-jadval. Bo‘lajak pedagogning kasbiy-kommunikativ kompetentligi tarkibiy komponentlari

Keltirilgan komponentlar bir-biridan alohida emas, balki o‘zaro uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi: lingvistik komponent nutqning to‘g‘riligini, nutqiy komponent uning izchilligini, ijtimoiy-madaniy komponent muloqot odobini, strategik komponent moslashuvchanlikni, kasbiy-pedagogik komponent esa barcha bu ko‘nikmalarning o‘quv-tarbiyaviy maqsadga xizmat qilishini ta‘minlaydi.

3. Kasbiy-kommunikativ kompetentlikning funksional xususiyatlari

Bo‘lajak pedagogning kasbiy faoliyatida kasbiy-kommunikativ kompetentlik quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi: axborot-kommunikativ funksiya — o‘quv materialini aniq, tushunarli va izchil yetkazish; tarbiyaviy-ta‘sir etuvchi funksiya — muloqot orqali ta‘lim oluvchi shaxsiga ijobiy pedagogik ta‘sir ko‘rsatish; tashkiliy-boshqaruv funksiya — sinf yoki guruh faoliyatini muloqot vositasida muvofiqlashtirish va yo‘naltirish; reflektiv-baholash funksiyasi — o‘z nutqiy faoliyatini va uning natijalarini tahlil qilib, kommunikativ strategiyani takomillashtirib borish.

Ushbu funksiyalarning barchasi zamonaviy ta‘lim muhitida, jumladan raqamli va sun‘iy intellekt vositalari qo‘llanilayotgan sharoitda yangi mazmun kasb etmoqda: pedagog nafaqat an‘anaviy og‘zaki-yozma muloqot, balki intellektual tizimlar bilan samarali interaktsiya (so‘rov shakllantirish, natijalarni tanqidiy baholash, ta‘lim oluvchilarga moslashtirish) ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi lozim bo‘lmoqda. Bu jihat kasbiy-kommunikativ kompetentlik tarkibiga raqamli-kommunikativ subkomponentni kiritish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

MUHOKAMA

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, kasbiy-kommunikativ kompetentlikka doir mavjud yondashuvlar asosan an‘anaviy og‘zaki va yozma muloqot shakllariga qaratilgan bo‘lib, zamonaviy raqamli ta‘lim muhiti, xususan sun‘iy intellekt vositalarining bo‘lajak pedagog kommunikativ faoliyatiga ta‘siri yetarlicha tadqiq etilmagan. Ushbu holat kasbiy-kommunikativ kompetentlikning tarkibiy-funksional modelini yangi didaktik sharoitlarga moslashtirish, uni rivojlantirish metodikasini sun‘iy intellekt vositalari asosida takomillashtirish zaruratini asoslaydi. Shu bilan birga, tarkibiy komponentlarning o‘zaro bog‘liqligi va funksional xususiyatlarning kasbiy faoliyat bilan uzviyligi ushbu kompetentlikni yaxlit, bosqichma-bosqich rivojlantirish lozim bo‘lgan tizim sifatida qarash zarurligini ko‘rsatadi.

XULOSA

O‘tkazilgan nazariy tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi: birinchidan, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy-kommunikativ kompetentligi umumiy kommunikativ kompetentlikning kasbiy faoliyat kontekstidagi maxsus ko‘rinishi bo‘lib, u nutqiy, ijtimoiy-madaniy va kasbiy-pedagogik jihatlarning uyg‘unligidan iborat; ikkinchidan, uning tarkibiy tuzilmasi lingvistik, nutqiy, ijtimoiy-madaniy, strategik va kasbiy-pedagogik komponentlarni o‘z ichiga oladi va bu komponentlar o‘zaro uzviy bog‘liq holda faoliyat yuritadi; uchinchidan, mazkur kompetentlik axborot-kommunikativ,

tarbiyaviy-ta‘sir etuvchi, tashkiliy-boshqaruv va reflektiv-baholash funksiyalarini bajaradi. Aniqlangan nazariy-tarkibiy model bo‘lajak pedagoglarning kasbiy-kommunikativ kompetentligini sun‘iy intellekt vositalari asosida rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish uchun ilmiy-nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics: Selected Readings. — Harmondsworth: Penguin, 1972. — P. 269–293.
2. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. — Cambridge, MA: MIT Press, 1965.
3. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya: Uchebnik dlya vuzov. — M.: Logos, 2002.
4. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
5. Xoliqberdiyev K. Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy-kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish metodikasi. — Toshkent, 2019.
6. Sh. Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik — har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. — Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
7. O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta‘lim tizimini isloh qilish va rivojlantirish yo‘nalishidagi me‘yoriy-huquqiy hujjatlar to‘plami. — Toshkent, 2022.